

ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 1960 р.

(продовження*)

Значного реформування, спрямованого на її вдосконалення, знала регламентація застосування штрафу у зв'язку з прийняттям Указу Президії Верховної Ради УРСР від 12 січня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» [1]. Воно проявилось у такому:

1) на відміну від первісної редакції ч. 1 ст. 32 КК, в якій зазначалося, що штраф накладається у випадках і межах, установлених «законом», у її новій редакції вказувалося, що це покарання накладається у випадках і межах, установлених «цим Кодексом». Тим самим було підкреслено, що штраф застосовується у випадках і межах, установлених не просто і не будь-яким законом, а виключно КК;

2) у Загальній частині КК був визначений мінімальний і максимальний розмір штрафу. Відповідно до нової редакції ч. 2 ст. 32 КК розмір штрафу встановлювався в межах від 50 до 300 карбованців, а за корисливі злочини – до 1000 карбованців. У виняткових випадках, передбачених законодавством СРСР, за окремі злочини могли бути встановлені й більш високі розміри штрафу;

3) якщо раніше кримінально-правові наслідки тягнули за собою і несплата штрафу, і неможливість його стягнення, причому в обох випадках вони були однакові, то реформована ст. 32 КК передбачала такі наслідки лише за злісне ухилення від сплати штрафу як основного виду покарання (а не просто за його несплату), з одного боку, і у разі неможливості його сплати – з іншого, причому за своєю суворістю (тяжкістю) вони були різними. У випадку злісного ухилення особи від сплати штрафу, призначеного як основне покарання, суд міг замінити несплачену суму штрафу виправними роботами без позбавлення волі з розрахунку 1 місяць виправних робіт за 20 (а не за 10, як до цього) карбованців штрафу, але на строк не більш як 2 роки (нова редакція ч. 1 ст. 29 КК збільшила максимальний строк виправних робіт без позбавлення волі з 1 до 2 років), а при неможливості сплати штрафу – постановити про заміну його громадською доганою (ч. 3 і ч. 4));

* Початок публікації у вип. 3 ц. р. на с. 303–317.

4) ст. 84¹, що передбачала застосування за розкрадання у невеликих розмірах державного або громадського майна штрафу у сумі до трикратної вартості викраденого, з КК була виключена;

5) відповідно до нової редакції ч. 3 ст. 29 КК особам, визнаним непрацездатними, а також особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку, суд міг замінити виправні роботи штрафом з розрахунку 20 карбованців штрафу за 1 місяць виправних робіт, а за злочини, що не були корисливими, з того ж розрахунку, але на суму не більш як 300 карбованців;

6) було розширено коло злочинів, за вчинення яких передбачалося застосування штрафу;

7) у низці санкцій було збільшено мінімальні і/чи максимальні розміри штрафу.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 22 червня 1984 р. було затверджене Положення про порядок і умови виконання в Українській РСР кримінальних покарань, не зв'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених [2], глава 3 якого (ст.ст. 11–16) визначала порядок і умови виконання штрафу.

Згідно з нею, суд, що постановив вирок, пропонував засудженому добровільно сплатити призначену суму штрафу в місячний строк і одночасно попереджав його, що у випадку несплати штрафу він буде стягнений в примусовому порядку.

В разі несплати засудженим штрафу в установленний строк, виконання цього покарання провадилося примусово в порядку і у строки, передбачені ст. 362 ЦПК УРСР, на підставі виконавчого листа, виданого судом, що постановив вирок.

Стягнення штрафу зверталось на особисте майно засудженого, а також на його частку у спільній власності.

Звернення стягнення на заробітну плату чи інший заробіток, пенсію або стипендію засудженого провадилося в разі відсутності у нього майна або недостатності цього майна для повного стягнення штрафу.

Стягнення на майно засудженого не зверталось, якщо розмір стягнення не перевищував 20% місячної заробітної плати чи іншого заробітку, пенсії або стипендії, на які за законом могло бути звернене стягнення.

Виконання цього покарання провадилося судовими виконавцями.

Частка санкцій з досліджуваним покаранням зростала і далі. Так, з урахуванням внесених у КК за 1978–1986 рр. змін і доповнень у ньому станом на 1 січня 1987 р. налічувалось 129 санкцій (28,5%), що передбачали штраф. У 124 з них він був установлений як основний вид пока-

рання, у 3 – як додатковий, у 2 – і як основний, і як додатковий. Як і раніше, більшість цих санкцій (69,8%) зосереджувалась у трьох главах Особливої частини КК – «Господарські злочини» (34), «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» (31), «Злочини проти порядку управління» (25). Глава «Злочини проти соціалістичної власності» мала 11 санкцій, що передбачали штраф, глава «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» – 10, глава «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» – 7, глава «Злочини проти правосуддя» – 6, глава «Злочини проти особистої власності громадян» – 3, глави «Державні злочини» і «Службові злочини» – по одній. Санкцій з таким покаранням не було лише у главі «Військові злочини».

В означений період законодавець запровадив штраф як основне покарання за розкрадання без обтяжуючих обставин шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення, розтрати або зловживання службовим станом державного чи громадського майна (ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 83, ч. 1 ст. 84 КК), спричинення майнової шкоди державі або громадській організації шляхом обману або зловживання довір'ям (ст. 87 КК), самовільне використання транспортних засобів, машин чи механізмів, якщо воно не спричинило великої шкоди (ч. 1 ст. 87¹ КК), порушення правил користування енергією чи газом у побуті (ст. 87² КК), привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося у винного, державного чи колективного майна (ст. 88 КК), зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги (ст. 115 КК), наклеп (ч. 1 і ч. 2 ст. 125 КК), порушення недоторканості житла громадян (ст. 130 КК), передбачене ч. 1 ст. 134¹ КК переслідування громадян за критику, вимагательство (ст. 144 КК), випуск недоброякісної промислової продукції (ст. 147), приписки та інші перекручення звітності про виконання планів (ст. 147¹ КК), злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки (ст. 147² КК), ухилення від подання декларації про доходи (ст. 148¹), комерційне посередництво (ст. 151 КК), одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення (ч. 1 і ч. 2 ст. 155² КК), порушення правил торгівлі (ч. 1 і ч. 2 ст. 155³ КК), незаконний відпуск бензину або інших паливно-мастильних матеріалів (ч. 1 і ч. 2 ст. 155⁴ КК), продаж недоброякісних товарів у торговельних підприємствах (ст. 156 КК), халатність (ст. 167 КК), утаювання майна, що підлягало конфіскації, або утаювання чи розтрата майна, на яке накладено арешт або яке описано (ч. 1 і ч. 2 ст. 182 КК), невиконання вироку суду про позбавлення права за-

ймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 1 і ч. 2 ст. 183² КК), купівлю, продаж, обмін, підробку або умисне знищення ордена, медалі, нагрудного знака до почесного звання СРСР (ст. 191¹ КК), порушення правил в'їзду або проживання в прикордонній смузі чи заборонених зонах (ст. 195 КК), виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 211¹ КК), глум над могилою (ст. 212 КК), допуск до керування транспортними засобами водіїв, які перебувають у стані сп'яніння (ст. 215⁴ КК), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ч. 1 ст. 220 КК), незаконне навчання карате (ч. 1 ст. 224¹ КК).

Як і раніше, штраф був установлений альтернативно з іншими основними видами покарань. Лише санкції обох частин ст. 183² КК (невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю) передбачали його як єдиний вид покарання.

У ролі додаткового покарання штраф був установлений за шахрайство як злочин проти особистої власності громадян (ч. 1 ст. 143 КК) та придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (ч. 2 і ч. 3 ст. 213 КК). Санкції ч. 1 ст. 143 і ч. 3 ст. 213 КК передбачали це покарання як обов'язкове, а санкція ч. 2 ст. 213 КК – як необов'язкове.

На зазначену вище дату штраф був передбачений у санкціях у таких розмірах: до 100 карбованців (у 29 випадках), до 200 карбованців (у 23 випадках), від 100 до 200 карбованців (у 2 випадках), до 300 карбованців (у 33 випадках), від 100 до 300 карбованців (у 6 випадках), від 200 до 300 карбованців (у 2 випадках), до 400 карбованців (у 6 випадках), до 500 карбованців (у 10 випадках), від 100 до 500 карбованців (у 3 випадках), від 300 до 500 карбованців (в 1 випадку), до 700 карбованців (в 1 випадку), до 1 000 карбованців (у 2 випадках), від 200 до 1 000 карбованців (у 4 випадках), від 300 до 1 000 карбованців (у 2 випадках), від 500 до 1 000 карбованців (у 1 випадку), до 10 000 карбованців (у 5 випадках), до 15 000 карбованців (у 1 випадку), до 25 000 карбованців (у 1 випадку)¹. Проте, видається, що прак-

¹ Невідповідність між вказаною тут загальною кількістю випадків із різними розмірами штрафу (132) і загальною кількістю санкцій з цим покаранням (129) пояснюється тим, що у трьох санкціях (ч. 2 ст. 155³, ч. 2 ст. 160, ч. 1 ст. 224¹ КК) штраф був передбачений не в одному, як звично, розмірі, а у двох різних розмірах. Так, наприклад, за ч. 2 ст. 155³ КК вчинене повторно порушення правил торгівлі каралося «позбавленням волі на строк до трьох років або штрафом у розмірі до трьохсот карбованців, а при наявності корисливої заінтересованості – штрафом у розмірі до п'ятисот карбованців».

тику встановлення у санкціях лише верхньої межі штрафу у розмірі 1 000, 10 000, 15 000, 25 000 карбованців за визначеної ч. 2 ст. 32 КК для цього виду покарання нижньої межі у сумі 50 карбованців (тобто коли мінімальний розмір штрафу був меншим від його максимального розміру відповідно у 20, 200, 300, 500 разів) навряд чи можна визнати задовільною.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 червня 1987 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» [3] у ч. 2 ст. 32 КК були внесені зміни, що стосувалися максимального розміру «звичного» штрафу. Він збільшувався з 300 до 500 карбованців. З огляду на ці зміни штраф устанавлювався у межах від 50 до 500 карбованців, а за корисливі злочини – у межах до 1000 карбованців. У виняткових випадках, передбачених законодавством Союзу РСР, за окремі злочини могли бути встановлені й більш високі розміри штрафу. Згідно ж із внесеними Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 серпня 1988 р. «Про відповідальність за порушення встановленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій» [4] у ч. 2 ст. 32 КК змінами більш високі, ніж визначені у ній, розміри штрафу могли встановлюватись законодавчими актами не лише Союзу РСР, а й Української РСР.

З проголошенням України незалежною державою Законом України від 17 червня 1992 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» [5] з ч. 2 ст. 32 КК слова «Союзу РСР і» були виключені, а найменування «Української РСР» було замінено найменуванням «України». Це означало, що надалі більш високі, ніж зафіксовані у цій кримінально-правовій нормі, розміри штрафу могли встановлюватись виключно законодавчими актами України. Водночас указаний закон визначив у деяких санкціях розмір штрафу не у карбованцях, як цього вимагала діюча редакція ч. 2 ст. 32 КК, а в офіційно встановлених мінімальних розмірах заробітної плати. Так, у ч. 1 і ч. 2 ст. 187² КК це покарання було передбачене у межах до трьох із половиною, у ч. 1 ст. 66 і ч. 1 ст. 68¹ КК – до п'яти з половиною, у ч. 2 ст. 66 КК – до одинадцяти, у ст. 75 КК – від п'яти з половиною до одинадцяти, у ч. 2 ст. 77¹ КК – до двадцяти двох, у ст. 76 КК – від п'ятдесяти п'яти до ста одинадцяти офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати. Всупереч ч. 2 ст. 32 КК розмір штрафу встановлювався у цих умовних одиницях і в подаль-

шому. Зрозуміло, що назвати таку практику юридично коректною навряд чи можна.

Мінімальний розмір заробітної плати встановлювався відповідними нормативно-правовими актами. Час від часу він переглядався.

З початку ж 90-х років ХХ століття карбованець став стрімко знецінюватися, що мало своїм наслідком і мізернішання штрафу, а тим самим і поступову втрату ним характеру покарання (так, за мінімального розміру штрафу у сумі 50 карбованців мінімальний розмір заробітної плати, скажімо, з 1 жовтня 1991 р. становив 185 карбованців [6], а з 1 травня 1992 р. він дорівнював вже 900 карбованцям [7]). Це вимагало значного підвищення його розмірів у тих санкціях, у яких вони визначались у твердій грошовій сумі, що і було зроблено Законом України від 17 червня 1992 р. «Про порядок застосування кримінальних покарань і заходів адміністративного стягнення у вигляді штрафу» [8]. Відповідно до ст. 1 означеного Закону штрафи, передбачені ч. 1 ст. 215, ст. ст. 215², 215³ і 215⁴ КК, підлягали застосуванню у трикратному розмірі, а штрафи, передбачені у решті санкцій, – у десятикратному розмірі. При цьому співвідношення між визначеними у ст. 1 цього Закону розмірами штрафів та існуючим на день його прийняття мінімальним розміром заробітної плати було постійним і у разі наступної зміни такого розміру зберігалось.

Важливі зміни у регулювання застосування штрафу були внесені Законом України від 8 лютого 1995 р. «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу» [9]. Цим Законом:

а) замість українського карбованця була введена нова одиниця обчислення величини штрафу – мінімальний розмір заробітної плати, а у зв'язку з цим по-новому були визначені і межі цього виду покарання. За новою редакцією ч. 2 ст. 32 КК розмір штрафу встановлювався у межах від 10 до 400 мінімальних розмірів заробітної плати, а за корисливих злочинів – у межах до 1000 мінімальних розмірів заробітної плати. У виняткових випадках за окремі злочини могли встановлюватися й більш високі розміри штрафу.

Після проведеної на підставі Указу Президента України від 25 серпня 1996 р. «Про грошову реформу в Україні» [10] грошової реформи, за якою починаючи з 2 вересня 1996 р. в обіг вводилася національна валюта України – гривня та її сота частина копійка і припинялася емісія українських карбованців (останні підлягали обміну на гривню (банкноти та розмінну монету) за курсом 100 000 карбованців на

1 гривню), мінімальний розмір заробітної плати став визначатись у гривнях. З 2 вересня 1996 р. він становив 15 гривень [11, 12], з 1 січня 1998 р. – 45 гривень [13], з 1 липня 1998 р. – 55 гривень [14], з 1 січня 1999 р. – 74 гривні [15], з 1 квітня 2000 р. – 90 гривень [16], з 1 липня 2000 р. – 118 гривень [16];

б) у зв'язку з реформуванням ч. 2 ст. 32 КК була викладена у новій редакції і ч. 3 цієї статті, котра визначала кримінально-правові наслідки злісного ухилення від сплати штрафу. Тепер вона встановлювала, що «в разі злісного ухилення особи від сплати штрафу, призначеного як основне покарання, суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у вигляді виправних робіт без позбавлення волі з розрахунку один місяць виправних робіт за чотири мінімальних розміри заробітної плати штрафу, але на строк не більш як два роки»;

в) у санкціях, в яких до цього розмір штрафу визначався у карбованцях, він був установлений (шляхом внесення у вказані санкції відповідних змін) у мінімальних розмірах заробітної плати. Штраф було передбачено у них в таких межах: до 40 мінімальних розмірів заробітної плати, від 30 до 80 мінімальних розмірів заробітної плати, від 50 до 120 мінімальних розмірів заробітної плати, від 60 до 160 мінімальних розмірів заробітної плати, від 100 до 200 мінімальних розмірів заробітної плати, від 200 до 400 мінімальних розмірів заробітної плати, від 300 до 800 мінімальних розмірів заробітної плати, від 400 до 900 мінімальних розмірів заробітної плати, від 500 до 1 000 мінімальних розмірів заробітної плати;

г) у деяких санкціях (ч. 1 ст. 162¹, ч. 1 ст. 206², ч. 1 і ч. 2 ст. 187² КК), в яких штраф був установлений (хоч і всупереч чинній на той час ч. 2 ст. 32 КК) у мінімальних розмірах заробітної плати ще до ухвалення аналізованого Закону, його межі було приведено у відповідність з новою редакцією ч. 2 ст. 32 КК. У цих санкціях штраф був передбачений у межах до 30 мінімальних розмірів заробітної плати.

Потрібно, однак, зазначити, що у КК було ще декілька санкцій, в яких встановлені у мінімальних розмірах заробітної плати межі штрафу не узгоджувалися з параметрами цього виду покарання, визначеними ч. 2 ст. 32 КК. Так, у ч. 1 ст. 66 і ч. 1 ст. 68¹ КК штраф був передбачений у розмірі до 5,5 цих умовних одиниць, у ч. 1 ст. 129¹ і ст. 215⁵ КК – до 10, у ст. 149 і ч. 1 ст. 217⁴ КК – від 5 до 10, у ч. 2 і ч. 3 ст. 129¹ КК – від 7 до 15, у ст. 157 КК – від 8 до 15. Але у ці санкції необхідні зміни чомусь унесені не були. Паче того, цього не було зроблено і в подальшому. Це призводило до того, що за вчинення зло-

чинів, відповідальність за які була встановлена ч. 1 ст. 66 і ч. 1 ст. 68¹ КК, штраф практично застосовуватися не міг, оскільки згідно з ч. 2 ст. 32 КК його мінімальний розмір становив 10 мінімальних розмірів заробітної плати і нижче цієї межі це покарання призначатися не могло. У санкціях ж ч. 1 ст. 129¹, ст. 149, ст. 215⁵, ч. 1 ст. 217⁴ КК штраф фактично ставав абсолютно визначеним видом покарання, бо міг призначатися лише у розмірі 10 мінімальних заробітних плат. А за скоєння деліктів, караних за ч. 2 і ч. 3 ст. 129¹, ст. 157 КК, штраф у дійсності міг обиратися у межах від 10 до 15 мінімальних розмірів заробітної плати;

г) положення Закону України від 17 червня 1992 р. «Про порядок застосування кримінальних покарань і заходів адміністративного стягнення у вигляді штрафу» щодо кратного застосування штрафу як кримінального покарання (про них йшлося раніше) були скасовані.

Звернемо тепер увагу ось на яку обставину. Згідно з реформованою Законом від 8 лютого 1995 р. ч. 2 ст. 32 КК штраф установлювався у мінімальних розмірах заробітної плати. З цього однозначно випливало, що в усіх без винятку санкціях (як, до слова, і деінде у КК) це покарання мало визначатися саме і тільки у вказаних умовних одиницях. Однак згаданим Законом санкції, в яких штраф передбачався у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян, чомусь у відповідність з вимогами ним же зміненої ч. 2 ст. 32 КК приведені не були. Понад те, конструювання санкцій з штрафом у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян продовжувалось. Видається, що практика паралельного (одночасного) використання для визначення розміру штрафу цих двох умовних одиниць, які нічим принципово одна від одної не відрізнялися, – мінімального розміру заробітної плати і неоподаткованого мінімуму доходів громадян – не лише не узгоджувалася з ч. 2 ст. 32 КК, але навряд чи мала якість розумне підґрунтя.

До чергових новацій, що стосувалися штрафу, спричинився Закон України від 11 липня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб» [17]. Цим Законом:

а) ч. 4 ст. 32 КК, згідно з якою штраф у випадку неможливості його сплати міг замінюватися громадською доганою, була виключена. У зв'язку з цим неможливість сплати штрафу не тягнула надалі за собою жодних кримінально-правових наслідків;

б) у деяких санкціях (ч. 1 ст. 84, ч. 1 і ч. 2 ст. 167, ст. 191² КК) розмір штрафу був визначений у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. Треба, однак, визнати, що встановлення величини штра-

фу у цих умовних одиницях суперечило ч. 2 ст. 32 КК, відповідно до якої вона могла визначатися винятково у мінімальних розмірах заробітної плати. Але започаткована означеним Законом практика визначення розміру штрафу у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян продовжувалась.

Розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян визначався указами Президента України. Так, відповідно до Указу Президента України від 21 листопада 1995 р. № 1082 «Про внесення змін до Указу Президента України від 13 березня 1994 року № 519» [18] з 1 жовтня 1995 р. мінімум доходів громадян, що не обкладалися прибутковим податком, становив 1 мільйон 700 тисяч карбованців, а після проведеної на підставі Указу Президента України від 25 серпня 1996 р. «Про грошову реформу в Україні» [10] грошової реформи (з 2 вересня 1996 р.) – 17 гривень.

Останні зміни у регламентацію застосування штрафу були внесені Законом України від 20 листопада 1996 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України» [19]. Ним ч. 1 ст. 32 КК була доповнена положенням, що штраф застосовується у випадках і межах, установлених також (а не лише в Особливій частині) у статтях 45 («Умовне засудження») і 46¹ («Відстрочка виконання вироку»). Цим же Законом були внесені відповідні зміни та доповнення і у названі статті КК. Реформована ст. 45 КК установлювала, що коли при призначенні покарання у виді позбавлення волі або виправних робіт суд, враховуючи обставини справи і особу винного прийде до переконання про недоцільність відбування винним призначеного покарання, він може ухвалити про умовне незастосування покарання з сплатою штрафу в межах від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за корисливі злочини – в межах від 40 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Незастосування у цьому випадку штрафу могло мати місце лише за наявності підстав, передбачених у ст. 44 КК (підстав для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом). Нова редакція ч. 1 ст. 46¹ КК установлювала, що при призначенні покарання особі, яка вперше засуджується до позбавлення волі на строк до 3 років, суд з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи винного та інших обставин справи, а також можливості його виправлення і перевиховання без ізоляції від суспільства може відстрочити виконання вироку щодо такої особи на строк від 1 до 2 років з сплатою штрафу в межах від 10 до 200 неоподатковува-

них мінімумів доходів громадян, а за корисливі злочини – в межах від 40 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Незастосування у таких випадках штрафу було можливе лише за наявності підстав, передбачених у ст. 44 КК.

Політика широкого використання у санкціях штрафу як ефективного засобу боротьби зі злочинами, що не становили велику суспільну небезпеку, продовжувалась і в останні роки дії КК 1960 р. Так, станом на 31 серпня 2001 р. – останній день чинності цього Кодексу – у ньому було 194 санкції зі штрафом (31,7% від загальної кількості наявних у ньому на цей момент санкцій). У 188 з них він значився як основний вид покарання, у 4 – як додатковий, а у 2 – і як основний, і як додатковий.

Більшість санкцій зі штрафом як основним видом покарання (136, або 71,6% таких санкцій) налічувалась, як і раніше, у главах «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» (56), «Господарські злочини» (53) і «Злочини проти порядку управління» (27). У главах «Злочини проти держави» (раніше ця глава називалась «Державні злочини») та «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» було по 12 санкцій, що передбачали штраф як основне покарання, у главі «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» їх було 11, у главі «Злочини проти правосуддя» – 10, у главі «Злочини проти державної і колективної власності» (раніше ця глава називалась «Злочини проти соціалістичної власності») – 6, у главі «Посадові злочини» (раніше ця глава називалась «Службові злочини») – 2, у главі «Злочини проти індивідуальної власності громадян» (раніше ця глава називалась «Злочини проти особистої власності громадян») – 1. Жодної санкції з цим покаранням, як і раніше, не значилось у главі «Військові злочини».

За загальним правилом, штраф був установлений в альтернативі з іншими основними видами покарань, причому у найрізноманітніших комбінаціях – з позбавленням волі на певний строк; з позбавленням волі на певний строк і виправними роботами без позбавлення волі; з позбавленням волі на певний строк, виправними роботами без позбавлення волі і позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю; з позбавленням волі на певний строк, виправними роботами без позбавлення волі та громадською доганою; з виправними роботами без позбавлення волі; з виправними роботами без позбавлення волі та позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю; з виправними роботами без позбавлення волі і

громадською доганою; з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю. І лише у 6,3% санкцій, що передбачали штраф як основне покарання, він значився як єдиний засіб кримінально-правового впливу на винного. Безальтернативно штраф був установлений за порушення законодавства про працю (ч. 1 ст. 133 КК), випуск або реалізацію недоброякісної продукції (ч. 1 ст. 147 КК), заняття забороненими видами підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 148 КК), порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю (ст. 148³ КК), фіктивне підприємництво (ч. 1 ст. 148⁴ КК), порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів (ч. 1 ст. 155⁹ КК), фіктивне банкрутство (ч. 1 ст. 156³ КК), доведення до банкрутства (ч. 1 ст. 156⁴ КК), невиконання судового рішення (ст. 176⁴ КК), невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 183² КК), незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини (ч. 1 ст. 228⁷ КК), залучення неповнолітніх до організованого збирання відходів (як вторинної сировини), небезпечних для здоров'я (ч. 1 ст. 228¹⁰ КК). Цікаво зазначити, що у 6 санкціях (ч. 1 ст. 133, ст. 148³, ч. 1 ст. 148⁴, ч. 1 ст. 155⁹, ч. 1 ст. 156³, ч. 1 ст. 156⁴ КК) штраф указувався разом із додатковим покаранням у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, а у 1 санкції (ч. 1 ст. 148 КК) – аж з двома додатковими покараннями – позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскацією майна.

У вказаний період штраф як додаткове покарання був установлений тільки за один злочин – кваліфікований вид халатності (ч. 2 ст. 167 КК). Усього ж станом на 31 серпня 2001 р. у КК налічувалось лише 6 санкцій зі штрафом як додатковим покаранням (3,1% від загальної кількості санкцій, що передбачали штраф). У 2 з них він значився як обов'язкове (ч. 1 ст. 143 і ч. 3 ст. 213 КК) і у 4 – як необов'язкове (ч. 1 і ч. 2 ст. 163¹, ч. 2 ст. 167, ч. 2 ст. 213 КК) покарання.

У 77,3% санкцій розмір штрафу визначався у мінімальних розмірах заробітної плати і у 22, 7% санкцій – у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян, хоча, нагадаю, згідно з чинною редакцією ч. 2 ст. 32 КК це покарання могло встановлюватися виключно у мінімальних розмірах заробітної плати. Однак запроваджена у свій час доволі сумнівна з погляду і її правомірності, і правильності по суті практика одночасного використання для визначення розміру штрафу цих двох одиниць його виміру, на жаль, скорегована так і не була.

У санкціях, в яких штраф установлювався у мінімальних розмірах заробітної плати, він був передбачений у межах до 5,5, до 10, від 5 до 10, до 11, до 15, від 7 до 15, від 8 до 15, до 20, до 22, до 25, від 15 до 25, до 30, до 40, до 50, до 75, від 30 до 80, до 100, від 55 до 111, від 50 до 120, до 150, від 60 до 160, до 200, від 100 до 200, до 300, від 100 до 300, від 200 до 400, до 500, від 200 до 500, від 300 до 500, від 300 до 800, від 400 до 900, від 500 до 1000 цих умовних одиниць. У 2001 р. мінімальний розмір заробітної плати дорівнював 118 гривням [16, 20]. З огляду на це та положення ч. 2 ст. 32 КК щодо нижньої межі штрафу, його мінімальна величина у грошовій сумі у даній групі санкцій становила 1180 гривень, а максимальна – 118 000 гривень.

У санкціях, в яких штраф визначався у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян, його було передбачено у межах від 1 до 2,5, від 5 до 15, від 10 до 15, від 10 до 20, від 15 до 25, від 15 до 50, від 30 до 80, до 90, від 50 до 100, від 50 до 120, до 135, від 50 до 200, від 90 до 225, від 135 до 225, до 300, від 100 до 300, від 200 до 300, до 400, від 50 до 500, від 100 до 500, від 500 до 700, від 500 до 800, до 1 000, від 100 до 1 000, від 200 до 1 000, від 300 до 1 000, від 500 до 1 000, від 1 000 до 1 200, від 1 000 до 3 000, від 1 000 до 5 000 цих умовних одиниць. Один неоподатковуваний мінімум доходів громадян дорівнював на розглядувану дату, як і раніше, 17 гривням. З огляду на це в аналізованій групі санкцій мінімальний розмір штрафу у грошовій сумі становив 17 гривень, а максимальний – 85 000 гривень.

Аналіз оприлюдненої за 1990–2000 рр. судової статистики показує, що у цей період штраф застосовувався в середньому до 10,2% засуджених (17 937 осіб). Однак, починаючи з 1997 р. частка оштрафованих у загальній кількості засуджених стрімко зменшувалась. Так, якщо у 1996 р. вона становила 13,1%, то у 1997 р. – вже тільки 9,8%, у 1998 р. – 6%, у 1999 р. – 3,9%, у 2000 р. – 2,8% [21, с. 22–23]. Не важко зауважити, що, як і раніше, штраф застосовувався явно недостатньо. Зумовлювалося це, як видається, такими чинниками: неплатоспроможністю винних, яким за законом міг бути призначений штраф; значною кількістю злочинців (серед них і рецидивісти), засудження яких до штрафу завідомо не забезпечило б досягнення мети покарання; ставленням частини суддів до штрафу як до малоефективного покарання; несприйняттям більшістю суспільства штрафу як покарання взагалі.

Висновок. Минулий досвід законодавчої регламентації використання у боротьбі зі злочинністю штрафу, практики його призначення та теоретичного осмислення цих проблем має враховуватися в процесі

реформування сьгоднішніх правил застосування цього покарання, що сприятиме його ефективності.

1. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 4. – Ст. 50.
2. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 27. – Ст. 511.
3. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1987. – № 25. – Ст. 454.
4. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1988. – № 33. – Ст. 808.
5. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 511.
6. Про підвищення соціальних гарантій для працюючих: Закон УРСР від 3 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 42 – Ст. 549.
7. Про підвищення соціальних гарантій для населення: Постанова Верховної Ради України від 29 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 428.
8. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 510.
9. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 53.
10. Голос України. – 1996. – 28 серпня.
11. Про порядок введення в дію статей 10, 33, 34 Закону України «Про оплату праці» та встановлення мінімального розміру пенсії за віком: Постанова Верховної Ради України від 20 лютого 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 9. – Ст. 54.
12. Про грошову реформу в Україні: Указ Президента України від 25 серпня 1996 р. // Голос України. – 1996. – 28 серпня.
13. Про встановлення величини вартості межі малозабезпеченості та розміру мінімальної заробітної плати на 1998 рік: Закон України від 24 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 18. – Ст. 92.
14. Про встановлення нового розміру мінімальної заробітної плати: Указ Президента України від 23 червня 1998 р. № 669/98 // Урядовий кур'єр. – 1998. – 25 червня.
15. Про встановлення величини вартості межі малозабезпеченості та розміру мінімальної заробітної плати на 1999 рік: Закон України від 25 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 2–3. – Ст. 23.
16. Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2000 рік: Закон України від 1 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35. – Ст. 288.
17. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 29. – Ст. 216.
18. Урядовий кур'єр. – 1995. – 23 листопада.
19. Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 4. – Ст. 21.
20. Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2002 рік: Закон України від 13 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 99.
21. Розгляд судами загальної юрисдикції справ різних категорій протягом 1990–2000 рр. // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1 (29).

Стаття надійшла 19 червня 2013 р.